

***Ferheng-i Nasîrî*, Haz. Hasan Cevadî, Willem Floor ve Mustafa S. Kaçalın (Tahran 2014)**

Bu yıl içinde Tahran'da *Kitabhane-yi Meclis-i Şura-yı İslamî* yayınları arasında Muhammed Rıza Nasîrî ve oğlu Abdulcemil Nasîrî'nin (*Abdulcemil bin Muhammed Rıza en-Nasîrî et-Tüsî*) 17. yüzyılın sonlarında kaleme almış olduğu *Ferheng-i Nasîrî*, diğer bir ifadeyle *Ferheng-i Türkî - Farsî* sözlüğü yayımlandı. Sözlük, araştırmacı Dr. Hasan Cevadî ve Dr. Willem Floor tarafından, Prof. Dr. Mustafa Sinan Kaçalın'ın bilimsel katkı ve desteğiyle hazırlanmıştır. Sözlüğün bir kapağında Farsça başlık görülmektedir. Bunu Latin harfleriyle şöyle yazabiliriz:

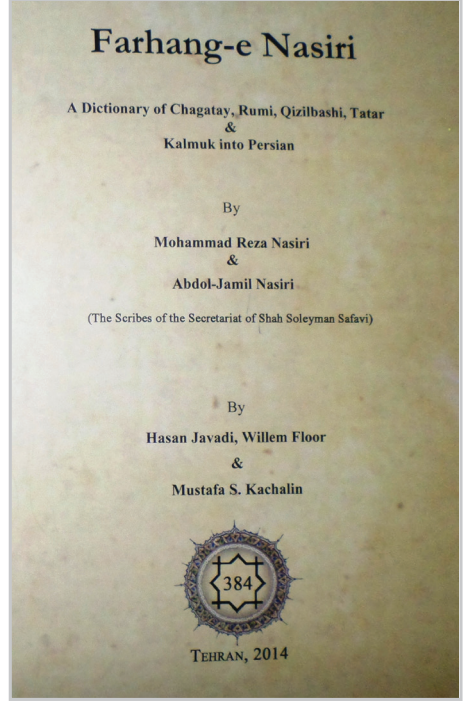
Ferheng-i Nasîrî: Türkî-yi Cagatayî, Rûmî, Kızılbaşî, Rusî ve Kalmakî be-Fârsî, Muhammed Rıza ve Abdulcemil Nasîrî, [Hazırlayanlar:] Hasan Cevadî, Willem Floor ve Mustafa Kaçalın, Tehran 1393 [2014].

Diğer kapağında da İngilizce bilgiler bulunmaktadır:

Hasan Javadi, Willem Floor & Mustafa S. Kachalin (ed.), *Farhang-e Nasiri: A Dictionary of Chagatay, Rumi, Qizilbashi, Tatar & Kalmuk into Persian, by Mohammad Reza Nasiri & Abdol-Jamil Nasiri (circa 1700)*, Tehran 2014.

Ayrıca 4 sayfalık özet kısmı ile kaynakçanın bir kısmı İngilizce olarak sunulmuştur. Bunun dışındaki kısımlar Farsça hazırlanmıştır. İngilizce özet kısmının dışındakiler toplam 350 sayfa olup aşağıdaki kısımlardan meydana gelmektedir:

1. Hazırlayanlar tarafından açıklayıcı giriş, s. 9-49.
2. *Ferheng-i Nasîrî*'nin kısımları: Müellifin açıklamaları, s. 51-71. Birinci kısım: *Cagatayî*, s. 73-211. İkinci kısım: *Rumî*, s. 213-277.

Üçüncü kısım: *Kızılbaşî*, s. 279-290.

Dördüncü kısım: *Rusî*, s. 291-298.

Son kısım: *Kalmakî*, s. 299-323.

3. Hazırlanmış nüshadan örnek sayfalar, s. 325-327: İlk ve son sayfaların tıpkıbasımını verilmiştir.

4. Dizin, s. 329-342: Özel adlar, yer, hanedan ve kitap adlarının dizini hazırlanmıştır. Ayrıca Çağatayca kısmında kullanılmış dizelerin dizini de sunulmuştur.

5. Kaynakça, s. 343-350.

Bu genel taksimin ayrıntısına bakıldığında aşağıdaki bilgiler elde edilecektir:

Hazırlayanlar, 40 sayfalık geniş açıklamada sadece sözlüğü tanımlamakla yetinmemiş, aynı zamanda farklı kaynaklardan yararlanarak tarihî arka planı da vermişlerdir. Genel itibarıyla Türk dilinin tarihini ve Safeviler devrinde (1501-1722) Türk dilinin durumunu ele aldıktan sonra her iki dilde hazırlanmış sözlük yazımının tarihine

ve kimi sözlüklere değinmişlerdir. Sözlük, Azerbaycan Türkçesinin önem kazandığı Safeviler dönemine, yani 17. yüzyılın sonuna aittir. Bu, aynı zamanda İran sahasında Türkçenin önemini ve yaygınlığını da göstermektedir. Hazırlayanlar bu kısımda ayrıca sözlükte kullanılan kavramlara açıklık getirmektedirler. Buna göre *Kızılbaşı* ile Azerbaycan Türkçesi, *Rusî* ile Volga Tatarcası ve *Kalmakî* ile de Kalmuk Moğolcası kastedilmiştir. Sözlüğü saygın bir aileden olduğu anlaşılan Abdulcemil Nasîrî ve babası Muhammed Rıza Nasîrî yazmışlardır. Elimizde Muhammed Rıza hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Safevi şahlarından Şah Süleyman'ın hükümdarlığı devrinde (1666-1694) münşilik yapmış olup 1693 (H. 1104) yılında vefat etmiştir. Oğul Abdulcemil'in verdiği bilgiye göre babası Muhammed Rıza sözlük üzerinde 20 yıl kadar çalışmış, ancak son biçimini vermeye ömrü vefa etmemiştir. O, sözlüğüne her kelimeyi almak yerine az bilinen kelimeleri almayı yeğlemiştir. Bu sözlük dışında *Keşf-i Ayet-i Kur'an-i Kerim* ve *Münşeât-i Süleymanî* adlı iki eser daha bırakmıştır. Bunlardan ikincisini diğer oğlu Abdulkasım tamamlamıştır.

Tahran Üniversitesi Merkezî Kütüphanesinde (*Kitabhane-yi Merkezî-yi Danişgâh-i Tehran*) muhafaza edilmekte olan ve tek nüshası bulunan *Ferheng-i Nasîrî* 193 yapraktan meydana gelmektedir. Bu kütüphanenin Muhammed Takî Danişpajuh tarafından hazırlanmış kataloğunda (*Fihrist-i Nüşahâ-yi Hattî Kitabhane-yi Merkezî-yi Dânişgâh-i Tehran*, 1340 [1961]) sözlük hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Adı da *Ferheng-i Türki* olarak kaydedilmiştir. Sözlük *Abuşka* sözlüğünden sonra Çağataycanın ikinci sözlüğü niteliğinde olup Azerbaycan Türkçesinin ilk sözlüklerinden ve Kalmukçanın ilk sözlüğüdür. Bunun dışında Volga Tatarcasının en eski sözlüklerinden biridir.

Ferheng-i Nasîrî'nin asıl metni uzun bir girişle başlamaktadır. Oğul Abdulcemil

tarafından kaleme alınmış bu kısımda kaynaklardan ve babasının böyle bir sözlüğü hazırlama nedenleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Çağatay, Kızılbaş ve Rum Türkçeleri arasındaki farkı gösteren bir gramer denemesi bulunmaktadır. Bu girişten sonra sözlüğün asıl kısmı başlamaktadır. Maddeler Arap sözlükçülük geleneğine göre sıralanmıştır.

Birinci kısım *Çağatayî*, (s. 73-211): En uzun kısımdır. 102 yaprak olup 4496 kelime içermektedir. Bu kısımda Çağatayca şiirlerden örnekler de verilmiştir. Genel itibarıyla Ali Şîr Nevaî'nin şiirlerinden alıntılar yapılmıştır.

İkinci kısım *Rumî*, (s. 213-277): Bununla Osmanlı Türkçesi kastedilmiştir. 49 yaprak olup 2258 kelime içermektedir.

Üçüncü kısım *Kızılbaşî*, (s. 279-290): Bununla Azerbaycan Türkçesi kastedilmiştir. 14 yapraktan oluşan bu kısımda 230 kelime bulunmaktadır.

Dördüncü kısım *Rusî*, (s. 291-298): Bununla Volga Tatarcası kastedilmiştir. 3 yapraktan oluşan bu kısımda 141 kelime bulunmaktadır.

Son kısım *Kalmakî*, (s. 299-323): Türk dillerine dâhil olmayan Kalmuk Moğolcasına ayrılmıştır. 17 yapraktan oluşan bu kısımda 756 kelime bulunmaktadır. Bu bölümün son 5 yaprağının bazı kısımları eksiktir.

Sözlüğü yayına hazırlayan araştırmacılar büyük bir titizlikle çalışmışlar, gerekli yerlerde dipnotlarla açıklamalarda bulunmuşlardır. Ayrıca madde başı olarak seçilen kelimeleri ve kelimelerin Çağatayca kısmında geçtiği dizeleri Farsçaya çevirerek okuyucuyu aydınlatmışlardır. Çalışmanın asıl değeri kuşkusuz tek yazma nüshası bulunan böyle bir sözlüğün bilim dünyasına kazandırılmış olması yanında ayrıntılı giriş, dizin, kaynakça ve gerekli açıklamalarla zenginleştirilmesi olmasındadır.

Aziz MERHAN